

УДК 821.161.2-3Пчіл.09:[124:61]
<https://doi.org/10.29038/2304-9383.2024-38.tur>

Ольга Турган

Телеологія медичного знання в прозі Олени Пчілки

У статті на прикладі прозових творів Олени Пчілки («Чад», «Товаришки», «Біла кицька») висвітлено внесок письменниці у філософсько-естетичну парадигму осмислення ролі наукових знань, зокрема медичних. Як особистість ренесансного типу – поет, прозаїк, драматург, перекладач, публіцист, літературознавець, фольклорист, етнограф, видавець, редактор, поліглот, громадський діяч, член-кореспондент Академії наук України О. Драгоманова-Косач належить до когорти тих українських митців другої половини ХІХ – початку ХХ ст., хто звернувся у своїх творах до висловлювання про науку, до створення образів представників інтелігенції, здійснив свій неповторний внесок у поліфонічність формування наукового дискурсу в літературі. **Мета** публікації – на основі аналізу прозових творів Олени Пчілки простежити аспекти функціонування медичного дискурсу на рівні проблематики, персонажно-образної й генологічної системи.

Методологія. Використано теоретичні положення І. Франка та Р. Ткаченка щодо художньо-інтерпретаційних моделей наукових знань, а також оцінки Д. Донцова, Ю. Коваліва, С. Павличко та ін. щодо внеску Олени Пчілки у розвиток української літератури на відповідному етапі її розвитку.

Результати. Телеологія медичного знання в зазначених творах письменниці реалізується через ряд персонажів-представників медичного фаху – лікар Івасевич («Чад»), Любов Калиновська, Раїса Брагова, Микита Кузьменко, Дмитро Корнієвич, медик-професор Штокман («Товаришки»), вчений медик пан Микола («Біла кицька»). Ці твори, пов'язані з наукознавством, містять термінологію медичного спрямування, назви наукових праць видатних учених світу, пов'язаних з цим фахом, філософські узагальнення щодо універсальності науки медицини, опис процесу студіювання медичних знань, безпосередньо лікарської практики, відтворення інтер'єру, де відбуваються фізичні, хімічні дослідження, наводяться назви приладів, їх функціональне призначення для здобуття відповідних знань.

У **висновках** констатовано, що твори письменниці, в яких вона звернулася до досягнення певних аспектів медичного знання та інших наук, посідають непроминальне місце в контексті розвитку літератури, адже у другій половині ХІХ ст. тема науки виокремлювалася в межах теми інтелігенції, в рідній якій працювали І. Франко, І. Нечуй-Левицький, О. Кониський, Панас Мирний, Б. Грінченко та ін. Серед розмаїтої типології персонажів, пов'язаних із науковими галузями, що мають місце в творах названих авторів, вирізняється тип національного інтелігента, для якого найвищими постулатами є досягнення й збагачення знань із обраного фаху, усвідомлення своєї місії просвітника, подвижника й борця за соціальну й національну справедливість й утвердження своєю діяльністю вироблених людством морально-етичних засад суспільного співіснування.

Ключові слова: образ, персонаж, гетероособова нарація, наукове знання, медицина, науковий і художній дискурс, телеологія, інтерпретація, філософсько-естетичне узагальнення.

Вступ

Інтерес до наукового знання, зокрема пов'язаного з медициною та її розвитком, простежується на різних етапах розвитку літератури й культури загалом. Історія художнього осягнення наукового знання, відповідно до уявлень філософів, культурологів, діалектично кореспондує з розквітом і занепадом європейської культури. З цією темою були суголосні, на думку Р. Ткаченка, «різноманітні настрої та ідеї: надія, розчарування, страх, віра в розум, віра у прогрес, прагнення до влади, багатства, слави, воля до істини тощо. Власне, це була фаустівська тема, що відбивала настанови і цінності європейської культури, котра, за О. Шпенглером, має фаустівську душу» (Ткаченко, 2015: 11). Література XIX – початку XX ст., продовжуючи традиції попередніх її етапів, порушила проблеми «світу вченості», інтелігенції, створила образи науковців, вченого-енциклопедиста, представила науковий дискурс у вигляді наукових пасажів, вкраплень, бесід-екскурсів на наукові теми тощо.

Окреміше місце в художній літературі посідає медична проблематика, адже митця в широкому значенні цього слова й лікаря об'єднує любов до людини, прагнення позбавити її від фізичного й душевного страждання. Як відомо, раніше до практичної роботи допускалися лікарі, котрі мали гуманітарну освіту. Багато з них ставали письменниками, музикантами, художниками, адже предметом різних видів мистецтва й медицини є людина, багатогранний феномен якої завжди залишається вічною загадкою.

Одужання хворого залежить від багатьох чинників – від закладеного в організм генетичного коду, від волі хворого подолати недугу, від призначеного лікування й віри в нього, від уміння лікаря поєднати інтелектуальні, фізичні зусилля й моральну творчість для врятування життя пацієнта.

В історії української та світової культури відомі імена особистостей, які поєднали фах лікаря й творця художнього слова – це Асклепій, Емпедокл, Гіппократ, Омар Хайям, Софокл, Рабле, Шиллер, А. Конан-Дойль, А. Чехов, В. Вересаєв, Ю. Дрогобич (Котермак), С. Руданський, М. Левицький, Іван та Юрій Липи, М. Амосов, В. Філатов, Ю. Щербак, А. Радзіховський, О. Закордонець та ін. Наприклад, серед зразків поетичної творчості українського письменника XVII ст. Климентія

Зіновієва, священника, церковного діяча, мандрівника є вірші на медичну тематику («Про хворобу», «Про кашель», «Про хвороби живота»), хоча даних про те, чи був він медиком, немає.

І. Франко, визначаючи «завдання й найважливіші ціхи» літератури, вказував на найбільшу вартість нової реалістичної літературної школи ХІХ – початку ХХ ст., яка «втягувала» «в літературу і психологію, і медицину та патологію, і педагогію, і другі науки», і саме «тота наукова підкладка і аналіз становить іменно найбільшу вартість сеї нової літератури проти усіх давніших... Література, так як і наука сьогочасна, повинна бути робітницею на полі людського поступу. Її тенденція і метод повинні бути науковими» (Франко, 1980: 12).

До такої когорти письменників належить і Олена Пчілка (Ольга Петрівна Драгоманова-Косач), «одна з найвидатніших постатей українського жіноцтва» (Д. Донцов). Як зазначив Д. Донцов, «основна її ідея, ідея її життя й творчості була – що і українське письменство, і українська політика – мусять вийти з зачарованого кола простонародности» (Донцов, 1958: 156).

Інтерес до медицини як науки і практики в родині Косачів і Драгоманових зумовлений різними обставинами, зокрема, втратою сина і брата Михайла, хворобою Лесі, обранням цього фаху дочкою Ольгою, знайомством та спілкуванням з відомими лікарями вітчизняними й зарубіжними. До речі, молодший брат Олени Пчілки Олександр Драгоманов, який проживав в м. Харкові, був лікарем-психіатром, він працював у психіатричному відділенні Олександрівської лікарні. У Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Короленка зберігаються дві наукові статті О. Драгоманова «Патологія алкоголізму», «Психози та сухоти», які актуальні й сьогодні. Олена Пчілка зупинялася у брата навесні 1889 р., коли приїжджала з Лесею на консультацію до професора Грубе.

Так, письменник-лікар, М. Левицький, друг, однодумець Косачів, їх домашній лікар, згадуючи про ковельський період у його діяльності, зазначав: «Там я був не тільки в рідному оточенні, серед рідного народу, але ще й зустрів таку свідому вкраїнську родину, як Косачі... Там я близько познайомився з Оленою Пчілкою, Лесею Українкою, Михайлом Косачем і з молодшими дочками: Ольгою (Лілею), що потім стала лікарем, Оксаною, Дорою. Туди ж на літо приїздили гостювати Оксана Старицька (Стешенкова), Фотій Красицький (відомий маляр), д-р Пилип Немоловський (автор «Бджільництва» та «Саду»). Тут виробився і зафіксувався на все

життя мій національний світогляд» (Сяйво душі, 2009: 212). Всі ці чинники дозволяли Олені Пчілці розширювати коло своїх спостережень, брати найнеобхідніші для своєї творчості. Для прози письменниці характерні об'єктивність, достовірність у зображенні відтінків психологічного стану персонажів, їх настроїв, станів хвилювання, відчуття тривоги тощо. У її творчості домінують реалістичні принципи зображення, найчастіше гетероособовий наратив, простежується синкретизм реалістичних та романтичних стильових складників, позаяк українське письменство того періоду «поєднувало раціоцентричний стиль з інерцією національної романтики» (Ковалів, 2007: 306).

Як і її посестри по альманаху «Перший вінок», Олена Пчілка у своїй творчості відстежувала «дух часу» через життя різних соціальних пластів, відтворювала людські стосунки у відповідних життєвих ситуаціях, відобразила нові типи особистостей, викривала міщанське пристосуванство народолюбців тощо. Соломія Павличко зацентрувала на тому, що «Олена Пчілка й Наталя Кобринська заклали основи іншої традиції... Завдяки цим авторкам у 80-х роках (мається на увазі ХІХ ст. – *О.Т.*) в українській літературі прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з тим феміністична ідея» (Павличко, 1999: 69–70). Так, у листі до Омеляна Огоновського сама письменниця зізнається про те, що вона прагнула до новаторських тенденцій у своїй творчості: «Не в той слід іду я, в який пішов той Марко Вовчок і сучасні його автори, я стала на нове поле» (Цит. за: Донцов, 1958: 159).

Актуальність запропонованого дослідження полягає в тому, що літературознавці не зверталися до висвітлення медичної проблематики і художньо-естетичних засобів її втілення у творах письменниці.

Мета публікації – на основі аналізу прозових творів Олени Пчілки простежити аспекти функціонування медичного дискурсу на рівні проблематики, персонажно-образної й генологічної системи.

Методи й методика

Відповідно до напрямку дослідження застосовані такі методи: біографічний, історико-літературний, метод комплексного текстуального аналізу.

Виклад основного матеріалу

У оповіданнях «Чад», «Біла кицька», повісті «Товаришки» Олени Пчілки створені образи лікарів, письменниця звертається до коментування персонажами новин преси на медичну тематику,

соціального становища лікарів, проблем народництва, зокрема служіння інтелігенції інтересам народу тощо.

Епіграфом до оповідання «Чад», назва якого має пряме й символічне значення, письменниця обирає визначення цього явища, його ознаки і реакцію людського організму на нього з хатнього лічбника: *«Чад проймає хоч незамітно, але хутко. Людині починає стукати в виски, битися серце, далі чад потроху забиває памороки, аж поки людина не згубить притомності зовсім»* (Пчілка, 1988: 96). Серед персонажів оповідання виокремлюється образ лікаря Івасевича, через його поведінку, спілкування з іншими дійовими особами увиразнюється їхня характеристика, диференціюються світоглядні ознаки представників інтелігенції й селянства. У діалозі з панною Покорською, в яку закоханий лікар, він відстоює свою позицію і стає на захист колеги за фахом, який *«практикуючи між селянами з усією щирістю, одержав за скільки місяців яко нагороду – одну курку!.. Ну згодьтєся з тим, що при найменшій апетиті однією куркою не будеш ситий півроку!..»* (Пчілка, 1988: 100). Панна Покорська чисто теоретично, певним чином із пафосом романтизму, насправді ж голосливо, формулює засади «народництва», співпраці інтелігенції, зокрема медиків із селянами: *«Звичайно, коли міряти потреби життя не інакше, як на тисячі, – а ви ж всі менше тисячної посади і в думці не маєте, – то, звичайно, не можна прожити з селянського заробітку! Але я думаю так: коли «народництво», так обмежуй і свої потреби по-народному! А то – хотіли б і «жертву благородну» приносити – і розкошувати! По-моєму, о, це пристрасть до розкошів і псує все діло, всі величні пориви й змагання!»* (Пчілка, 1988: 100). Фаховість лікаря передається через фрази, кинуті для характеристики товариств, чоловічих та жіночих, які займаються, на його думку, пустими справами, картярством, грою в лото: *«Чорт знає що! На се навіть механічно-молекулярного руху мізкових частин не потребується!»* (Пчілка, 1988: 103).

Ця тема набуває свого розвитку під час клубного вечора в повітовому містечку. Лікар відчуває вплив чаду на свій організм, коли п. Ніна Покорська ігнорує його почуття й відмовляє йому в танцях, надаючи перевагу *«завидному жениху»*, полковнику. Лікар картає в думках панночку, наголошуючи на розбіжності у висловлюваннях народницьких пасажів і поведінці в реальних життєвих обставинах: *«Народниця, бач, противниця “розкошів”, – он які оксамитові корсажі надіває, якими золотими наручниками сяє! Що ж! Піде за*

свого полковника, то ще не такі справить ота повздержна, що вижила б на сільському заробіткові! Так, якраз!.. На язиці тільки прекрасні речі, а в думці ввижаються полковницькі доходи!» (Пчілка, 1988: 121). Письменниця використовує пасаж-звернення до психологів, «знавців людської душі», щоб підкреслити поведінку лікаря, «погордованого, зневаженого» п. Ніною, який знаючи про її наміри одружитися з паном полковником, все-таки сідає на передок тих саней, де сіла п. Ніна, «не озивався, тільки хижо дивився перед собою, – а все-таки їхав у одніх санях з панною Ніною!..» (Пчілка, 1988: 124).

Лікар Івасевич професійно, з глибокою відповідальністю, дотримуючись одного з основних лікарських принципів співпереживання до постраждалого хворого рятував дівчину Лукію, яка служила спочатку у панів Заборовських, а потім у Покорських й зневірена у щирості почуттів п. Андрія могла загинути: «Довго порався лікар з усією щирістю. Аж ось він покликнув: “ – Пульс! Єсть! Б’ється пульс!.. ” Всі обступили лікаря і дівчину. Лікар держав Лукію в своїх руках, підвівши. Вона розкрила очі. Перш непритомно глянула, раз, другий... потом пильно придивилась до тих постатей у вечорових убраннях і зрозуміла все, – як і вони зрозуміли все» (Пчілка, 1988: 125–126). Образ лікаря й заторкнуті проблеми медицини поєднуються в цьому оповіданні з актуальними тогочасними пошуками інтелігенції, її зв’язків з народом.

У студентській повісті «Товаришки» представлено певний дискурс медичної науки. Це твір втілював ідейну програму видання-альманаху «Перший вінок» і був «його своєрідним маніфестом» (Томчук, 2010: 114).

Порушуючи проблему жіночої емансипації, утвердження національних ідеалів, розкриття наслідків російської імперської політики з приниженням свого, рідного, національного, письменниця вибудовує сюжет своєї повісті на прикладі двох подруг Любові Калиновської та Раїси Брагової (красномовний підбір прізвищ) з одного соціального середовища дворянських сімей, які виховуються в одному пансіоні, разом їдуть до Цюриха в університет здобувати медичний фах.

Любов Калиновська як alter ego авторки (див. Косач-Кривинюк, 2006: 26–28) наполегливо студіює наукові праці, пов’язані з природознавством, медициною («Фізіологія щоденного життя Люїса», твори Ч. Дарвіна), а також з іншими науками. Інтерес до наукового пізнання був закладений у родині. Так, батько Любові пан Василь

Калиновський *«був для свого часу доволі освіченим чоловіком, випишував альманахи, газету, надзвичайно любив Гоголя... Сусіди мали пана Калиновського навіть за чоловіка ученого. Певне було те, що пан Василь поважав науку, і хотів не мав синів, а тільки дочки, однак хотів, щоб діти були освіченими»* (Пчілка, 1988: 146).

Процес навчання студентів у Цюриху на медичному факультеті, проведення експериментів передається через назви специфічних предметів, відповідної літератури (фізіологія, анатомічний атлас), відкриттів у цій галузі. Але найбільше була захвачена *«духовна істота»* дівчат *«тими дивами, котрі їм відкрила наука, до якої вони приступили з такою ретельністю»* (Пчілка, 1988: 168): це *«зоологічний кабінет, анатомічні препарати, фізичні, хімічні дослідження... А надто вже мікроскоп, той маленький прилад, котрий, однак, і справжнім ученим, князям науки, одкрив новий, огроми́й світ!.. Як дивно! Як багацько тих див, котрі, однак, всі можна дослідити, зрозуміти...»* (Пчілка, 1988: 169).

Ці проблеми навчання пропущені через елементи *«мікроаналізу душі»* персонажів, для авторки найголовнішим і найцікавішим є те, якою є людина в поведінковій моделі. Письменниця підкреслює ставлення обох дівчат до засвоєння знань: *«Чи то ж раз сиділа тендітна Любочка з Раїсою за тими книжками та атласами до пізньої ночі!.. Траплялось, що Раїса вже й спати покладеться сказавши «годі», а Любочка все сидить чи в ліжку читає, аж поки зоря світова, загравши по горах, загляне в вікно...»* (Пчілка, 1988: 169).

Як і кожен твір, пов'язаний з наукознавством, ця повість містить термінологію біологічного, медичного спрямування, проте специфічним є уміння студентів, зокрема Любиного земляка Кузьменка, складні наукові явища передати з елементами гумору, певним чином спрощуючи їх. Так, Люби, яка спочатку не розібралась остаточно з особливою кровоносною системою найпростішої змії (*Proteus anguinus*), пояснює по-науковому сусід по парті Корнієвич, доповнює ці пояснення в жартівливому тоні земляк Кузьменко: *«... ви, землячко, знайте, що сьому жабро-легковому дрантю було б зовсім доволі самої жабрової системи обкислення крові, а легке йому дане тільки для того, щоб збивать з толку, морочити нашого брата, несвідомого учня!..»* (Пчілка, 1988: 171).

Лабораторні роботи студенти проводять не лише безпосередньо в університеті, а й вдома, на квартирі, де мешкають Люба й Раїса. Хлопці-колеги Микита Кузьменко й Дмитро Корнієвич, принісши

жабу в слоїку, мікроскоп, гальванічну батарейку, пропонують дівчатам провести дослідження кровоносної системи піддослідного земноводного. Люба слухала поважно свого однокурсника Корнієвича, мов професора, який розповідає про *«вагу нервів на кров'яні протоки: як від більшої чи меншої напруженості нервів стискаються чи розширюються кров'яні протоки і через те заходить зміна у вільному рухові крові»* (Пчілка, 1988: 184), зосереджує увагу на закінченні нерва біля артерії.

О. Пчілка не дає прямолінійних оцінок зображеному, вона перетворює навчально-наукову інтригу на метафору людинознавства. Так, письменниця наголошує на тому, що обидві студентки-товаришки *«не почували себе незважливими ученицями»*, вони перемогли інших у розмові про свої науки і на практиці це доводили. Професори університету хвалили їх, *«тішилися їх прекрасно зробленими препаратами»*, писали про них у пресі, обороняли від наклепів ретроградів, *«доказували всю поважність жіночого учіння»* (Пчілка, 1988: 195). Авторка повісті «випробовує» своїх героїнь на поєднанні в їх сутності професіоналізму у наукових справах і духовних та душевних якостей. Товариші по навчанню спостерігали за поведінкою своїх колежанок, тому помітили певну зверхність Раїси Брагової, яка вважала себе найголовнішою, *«її мова була найголосніша»* (Пчілка, 1988: 195), навчилась *«говорити тоном знаючої і в тім разі, коли іншої речі не дуже-то й знала»* (Пчілка, 1988: 195–196). Письменниця іронічно зауважує, що Раїса «присусідилась» працювати під керівництвом професора, медика-професора й практика пана Штокмана, який хвалив її роботи, спрямовував її працю, ознайомлював зі своїми науковими досягненнями. Подією в університеті став виступ Раїси щодо дослідження легень. Саме цей звіт, на думку товаришки Люби Калиновської, *«буде мати, значну важність: вона доволі працювала, робила! ... За нею зостанеться та честь, що вона перша з нас виступила з науковою працею!»* (Пчілка, 1988: 202). Проте сподівання про якесь відкриття в медичній науці, нове слово про функції легень у людському організмі були марними.

Люба, Корнієвич, Кузьменко, оцінюючи реферат Раїси Брагової, висновують, що він *«страшенно пустий»*, що в ньому *«... зовсім не було нічого важного, справді стоячого»* (Пчілка, 1988: 204): *«Що ж у тій ученій праці говориться? Що легке складається з двох мішків,*

що воно починається бронхами, а кінчається капілярами, що чоловік легким дише...» (Пчілка, 1988: 206).

Мотиваційно-етичні засади щодо універсальності фаху медика стають обов'язковою настановою, якої дотримуються Люба Калиновська, Микита Кузьменко, Дмитро Корнієвич. Крім студіювання медичних знань, ці студенти цікавляться літературою, філософією, суспільними новинами, історією. Олена Пчілка вдало передає радикальну розбіжність світоглядних позицій товаришок і деяких чоловіків-земляків. Цікавим є діалог Люби й найближчого дитячого друга Костя Загоровського щодо розуміння й призначення різних наук, зокрема медицини, філології, історії, філософії. Якщо для Костя *«цікавіше пізнавати форми життя людського духа, думки, ніж бездушної натури чи тіла людського, спогляданого лиш як збір матеріальних елементів, підлежачих таким-то фізичним і хімічним орудам»* (Пчілка, 1988: 180), то для Люби є річчю неможливою проживання *«вільно од матеріального окола, од тих законів...»*, для неї медицина – це *«не обмежована, низька наука»*, а універсальна, покликана лікувати не лише тіло, а й душу людини, бачити її місце у Всесвіті, у взаємодії розумового й емоційного, думки й чуття.

«Міцнішим національним переконанням» Люба завдячує п. Бучинському, з яким зустрілася у Відні, коли закінчувала ще один курс *«окремої спеціальності лікарської»*. Описи про студіювання акушерських знань у Віденській клініці виконують специфічну сюжетно-композиційну функцію, відтворюючи історію набування нових знань: *«Тяжка річ для чулого серця ота клініка, де бачиш тільки труждання, чуєш стільки стогону, несвітського голосу муки; та що ж, Люба дивилася на ті муки, слухала ті крики з думкою колись уменшати міру того жіночого труждання, бути колись умілою порадицею бідним сестрам, а може, й визволінницею котрих од смерті. Пізнавала діло, в котрому власне практика давала так незмірно більше знаття, ніж книжки»* (Пчілка, 1988: 215).

Якщо Раїса Брагова залишається при лабораторії професора Штокмана, вийшовши за нього заміж, то Люба повертається працювати в село. Своїми знаннями, лікарською *«умілістю»* Люба Калиновська переконує не лише *«страшенно неймовірних»* селян, а й панів. Створюючи образ національно й демократично зорієнтованої інтелігентки, письменниця порушує важливі проблеми глибинних національних витоків і основ виховання людини з різних соціальних прошарків, протилежності й типологічних ознак культур, гармонійної

єдності природи й людини, життя / смерті та ін. Як лікарка, Люба «наводила духовну луну» на окремі сім'ї, на форми селянського життя, приходила до дидактичних висновків, що *«коли хотіти підступити ближче, то й тут об'явиться широке поле і до споглядання, і до праці свого роду»* (Пчілка, 1988: 227), переконується у взаємному порозумінні між лікарем і пацієнтами. Крім професійної діяльності, вона здійснює й просвітницьку роботу серед селян, навчає дітей грамоти.

Віденську клінічну науку героїня випробовує під час приймання перших пологів у жінки листоноші Івана. Письменниця описує стан породіллі, поведінку баб-сусідок у складній ситуації, реакцію, стан і дії Люби, демонструє лікарську роботу як поєднання ремісницьких вправ та мистецтва лікування з відповідним настроєм, співпереживанням до болю недужого, знаходження нею професійних методів і шляхів порятунку матері й дитини у вкрай складній ситуації: *«Ще в сінях почула Люба той тяжкий, одмінний стогін, знайомий їй з Віденської клініки... – Отак от усе мліє та мліє! – говорили баби. – Мабуть, уже з неї нічого не буде! – Води! – кричала Люба. Бризкала в лице недужій, давала нюхати спирту, – очутила. Ну, й заходилася ж, оглядівши слабу. А справа була трудна!.. Звивається Люба, дає ліки, орудує. А стогін не вгаває, рве душу... Довго поралась Люба. От чуються вже крики, від котрих мовби аж хата стинається... Чоло у Люби мокре, тіло й душа напружені, вона добирає всієї сили й зручності... Ну, хвалить бога... Недужа вмовкла, а по хаті вже чується крик маленького хлопчика»* (Пчілка, 1988: 232).

Традиція О. Пчілки щодо поєднання наукового й художнього дискурсу була творчо продовжена в літературі ХХ ст., зокрема Б. Антоненко-Давидович у романі «За ширмою» теж описує складну ситуацію пологів і врятування лікарем Постолювським породіллі й дитини.

У образ Любові Калиновської Олена Пчілка вклала своє розуміння гармонійної особистості, духовно багатой, професійно реалізованої, щасливої в особистому житті. Люба втілює жіночу генерацію новонародженої української інтелігенції на відміну від Раїси Брагової – людини «виразно імперської орієнтації з російськоцентричним стрижнем» (Захарчук, 2001: 63).

Оповідання Олени Пчілки «Біла кицька» привертає увагу насамперед типом головного героя, молодого вченого, який пише *«сочинение на степень»*. Авторка зі скрупульозністю описує робочий

стіл молодого дослідника, на якому і над яким *«маса книжок, все тії джерела – “источники”, великі й малі, закриті й розкриті, позакладані закладками; тут же маса шпиргалів, то писаних чисто, то почерканих, багато малих карточок – виписок»* (Пчілка, 1988: 289). Цим самим підкреслює, так би мовити, його *«творчу лабораторію»*, творчі муки. Тема наукової праці пана Миколи, медика за фахом – *«О гистологических образованиях в рубцах преимущественно гомогенного вещества»*. Письменниця *«простенько»* переповідає, в чому ж полягали досліди пана Миколи: він *«різав собак, себто не зовсім, не на смерть, а робив у їх тілі глибокі розрізи, і потім, як виразки починали гоїтися, або, мовляли медики, зарубцьовуватися, ...брав із рубця шматки м'яса для мікроскопа і пильнував, як у рубцях являлися нові елементи і як із них складались клітки того вещества гомогенного»* (Пчілка, 1988: 289–290). Сам дослідник упевнений, що його праця вже готова; тема обміркована, намічений план роботи, зостається здійснити механічну роботу – *«перевести все на папір»*, а виклад, *«коли се навіть і не єсть віршована поема – все ж виклад вимагає хисту...»* (Пчілка, 1988: 290). Дискурс медичної науки представлено в оповіданні також у вигляді реакції головного героя на елементи інтер'єру, на зміни зовнішнього вигляду дружини *«в інтересному положенні»*, на все те оточення, яке заважає зосередитися на науковій праці (*«кошичок для візитних карточок»*, подарунок дружини йому на іменини; портрет Дарвіна, *«феноменального інтелекта»*). Впродовж усього оповідання авторка використовує термінологічні медичні вкраплення (*«власні птомаїни»*, *«гігієна»*, *«кислород»*, *«спальні міазми»*, *«інфекційні бацили»*, *«власні мікрококи»*), які, з одного боку, свідчать про фахові знання головного персонажа, а з іншого – про те, що його наукова праця не з власної волі, не за покликанням, а як жонатий чоловік, він має сидіти за нагальною працею, *«він має обов'язок перед сім'єю»* (Пчілка, 1988: 295).

Письменниця порушила проблему гармонійного поєднання обов'язку й права, виробничої діяльності й особистого щастя. Винною в тому, що не склалися щасливі стосунки з дружиною, пан Микола вважає *«білу кицьку»*, яка стала *«причиною, що тепер уже не було вороття, а єсть одно тільки тяжке, сумне каяття!..»* (Пчілка, 1988: 294). Роздуми персонажів коментуються й узагальнюються наратором: *«... пан Микола рішучої вдачі не мав; через те його долю рішила біла кицька з рудими цятками»* (Пчілка, 1988: 294). Найбільша трагедія героя, на його думку, що його дружина не розуміє специфіки

його праці: їй байдуже, що б він не писав, «хоч би не знати які дурниці, аби писав» (Пчілка, 1988: 296). Герой спостерігає, які метаморфози в поведінці дружини відбулися після їхнього одруження. Для нього тепер виглядає дивною річчю, що колись панночка захоплювалася його віршами, цікавилася його роботою, «просила не раз показати їй децю під мікроскопом; ... навіть, про клітки гомогенного надіб'я казала, що вони дуже миленькі... Тепер каже: «Прибери своє паскудство! – Це так на мої невинні препарати для мікроскопа» (Пчілка, 1988: 296).

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є першою спробою висвітлення телеології медичного знання в прозових творах Олени Пчілки.

Висновки

Олена Пчілка вміло синтезує науковий дискурс із художнім, серйозні наукові речі, пов'язані з медициною, переплітає з побутовими елементами, фольклорними вкрапленнями, філософськими узагальненнями, тим самим формуючи й відтворюючи модель буття різних соціальних прошарків, загалом сутність дуалістичного й неоднозначного світу.

Традиції її творчості, пов'язані з науковою тематикою, зокрема й медичною, успішно продовжувалися митцями на наступних етапах розвитку суспільства й культури – В. Підмогильним, М. Івченком, В. Домонтовичем, Б. Антоненком-Давидовичем, Ю. Щербаком та багатьма іншими.

Література

- Донцов, Д. (1958). Мати Лесі Українки (Олена Пчілка). *Донцов Д. Дві літератури нашої доби*. Торонто: Гомін України, 154–175.
- Захарчук, І. (2001). Жіночі типи у прозі Олени Пчілки. *Вічні берегині України*. Новоград-Волинський: НОВОГрад. 63–66.
- Ковалів, Ю. (2007). *Літературна енциклопедія. У двох томах*. Київ: Видавничий центр «Академія». Т. 2.
- Косач-Кривинюк, О. (2006). *Леся Українка Хронологія життя і творчості*. Луцьк: Волинська обласна друкарня.
- Павличко, С. (1999). *Дискурс модернізму в українській літературі*. Київ: Либідь.
- Пчілка, О. (1988). *Твори*. Київ: Дніпро.
- Сяйво душі Модеста Левицького (життя і творчість)* (2009). Луцьк: Волинська обласна друкарня.
- Ткаченко, Р. (2015). *Телеологія знання. Художньо-інтерпретаційні моделі в українській прозі XIX – початку XX ст. про науку*. Київ: Вид-во «Книга».

- Томчук, Л. (2010). *Слово сповідальне. Українська жіноча проза (1887–1914)*. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова.
- Франко, І. (1980). Література, її завдання і найважливіші ціхи. *Франко І. Зібр.тв. у 50 т.* Київ: Наукова думка. Т. 26. 5–14.

References

- Dontsov, D. (1958). Maty Lesi Ukrainky (Olena Pchilka) [Lesya Ukrainka's mother (Olena Pchilka)]. *Dontsov D. Dvi literatury nashoi doby*. Toronto: Homin Ukrainy, 154–175 (in Ukrainian).
- Zakharchuk, I. (2001). Zhinochi typu u prozi Oleny Pchilky [Female types in the prose of Olena Pchilka]. *Vichni berehyni Ukrainy*. Novohrad-Volynskyi: NOVOhrad. 63–66 (in Ukrainian).
- Kovaliv, Yu. (2007). *Literaturna entsyklopediia* [Literary encyclopedia]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia». Vol. 2 (in Ukrainian).
- Kosach-Kryvyniuk, O. (2006). *Lesia Ukrainka. Khronolohiia zhyttia i tvorchosti* [Lesya Ukrainka. Chronology of life and creativity]. Lutsk: Volynska oblasna drukarnia (in Ukrainian).
- Pavlychko, S. (1999). *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi* [Discourse of modernism in Ukrainian literature]. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
- Pchilka, O. (1988). *Tvory*. Kyiv: Dnipro, 1988 (in Ukrainian).
- Siaivo dushi Modesta Levytskoho (zhyttia i tvorchist)* [The glow of the soul of Modest Levytskyi (life and work)] (2009). Lutsk: Volynska oblasna drukarnia (in Ukrainian).
- Tkachenko, R. (2015). *Teleolohiia znannia. Khudozhno-interpretatsiini modeli v ukrainskii prozi XIX – pochatku XX st. pro nauku* [Teleology of knowledge. Artistic and interpretive models in Ukrainian prose of the 19th and early 20th centuries about science]. Kyiv: Vyd-vo «Knyha» (in Ukrainian).
- Tomchuk, L. (2010). *Slovo spovidalne. Ukrainska zhinocha proza (1887–1914)* [The confessional word. Ukrainian women's prose (1887–1914)]. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova (in Ukrainian).
- Franko, I. (1980). Literatura, yii zavdannia i naivazhnishi tsikhy [Literature, her task and main aspects]. *Franko I. Zibr.tv. u 50 t.* Vol. 26. Kyiv: Naukova dumka. 5–14 (in Ukrainian).

Olha Turhan. Teleology of medical knowledge in the prose of Olena Pchilka.

Using the example of Olena Pchilka's prose works (“Chad”, “Comrades”, “White pussy”), the article highlights the writer's contribution to the philosophical and aesthetic paradigm of understanding the role of scientific knowledge, in particular medical. As a personality of the Renaissance type – a poet, novelist, playwright, translator, publicist, literary critic, folklorist, ethnographer, publisher, editor, polyglot, public figure, corresponding member of the Academy of Sciences of Ukraine O. Drahomanova-Kosach belongs to the cohort of those Ukrainian artists of the second half of the 19th and early 20th centuries, who turned in her works to statements about science, to the creation of images of representatives of the intelligentsia, made her unique contribution to the polyphonic nature of the formation of scientific discourse in literature. The **purpose** of the publication is to

trace aspects of the functioning of medical discourse at the level of problematics, character-imagery and geneological systems, based on the analysis of Olena Pchilka's prose works.

Methodology. The theoretical propositions of I. Franko and R. Tkachenko regarding artistic-interpretive models of scientific knowledge were used, as well as the evaluations of D. Dontsov, Yu. Kovaliv, S. Pavlychko, and others regarding Olena Pchilka's contribution to the development of Ukrainian literature at the relevant stage of its development.

Result. The teleology of medical knowledge in the mentioned works of the writer is realized through a number of characters representing the medical profession – doctor Ivasevich (“Chad”), Lyubov Kalinovska, Raisa Brahova, Mykyta Kuzmenko, Dmytro Kornievich, medical professor Shtokman (“Comrades”), medical scientist Mr. Mykola (“White pussy”). These works related to science contain the terminology of the medical direction, the names of the scientific works of the world's outstanding scientists related to this profession, philosophical generalizations about the universality of the science of medicine, description of the process of studying medical knowledge, directly of medical practice, reproduction of the interior, where physical and chemical experiments take place, the names of the devices are given, their functional purpose for acquiring relevant knowledge. The **conclusions** state that the writer's works, in which she addressed certain aspects of medical knowledge and other sciences, occupy an important place in the context of the development of literature, because in the second half of the 19th century the theme of science was distinguished within the theme of the intelligentsia, in which I. Franko, I. Nechui-Levytskyi, O. Konyskyi, Panas Myrnyi, B. Hrinchenko and others worked. Among the various typologies of characters related to scientific fields that take place in the works of the named authors, the type of national intelligentsia stands out, for whom the highest postulates are the acquisition and enrichment of knowledge in the chosen field, awareness of one's mission as an enlightener, ascetic and fighter for social and national justice and affirmation of the moral and ethical principles of social coexistence developed by mankind through one's activities.

Key words: image, character, heteropersonal narrative, scientific knowledge, medicine, scientific and artistic discourse, teleology, interpretation, philosophical-aesthetic generalization.

Турган Ольга Дмитрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри культурології та українознавства Запорізького державного медико-фармацевтичного університету, <https://orcid.org/000-0001-6504-8759>; turgan_olga@ukr.net